

**Janusz Mariański, *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym. Studium socjologiczne*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, ss. 281.**

Janusz Mariański, ceniony badacz problemów życia religijnego w Polsce i w Europie, po raz kolejny podejmuje aktualną poznawczo i żywotną problematykę pozycji Kościoła katolickiego i jego roli w procesie przemian społecznych. Zarówno w studium z 2005 r. – *Kościół katolicki w Polsce a życie społeczne. Studium socjologiczno-pastoralne*, jak i w pracy *Kościół katolicki w Polsce w przestrzeni życia publicznego. Studium socjologiczne* z 2013 r. autor z wnikliwością i troską przygląda się roli Kościoła w życiu społecznym, próbując odpowiedzieć na pytanie, na ile możliwe jest pogodzenie ducha wolności i religii. Kontekst społeczeństwa transformacyjnego i potransformacyjnego stanowi swoistą klamrę, w której mają miejsce ważne i niejednoznaczne w swoich konsekwencjach procesy. Na przestrzeni dekady niektóre zjawiska stały się bardziej wyraziste, zarazem potwierdzając brak możliwości zastosowania alternatywnych scenariuszy – sekularyzacji lub desekularyzacji.

Książkę prof. Mariański adresuje omawianą pracę zarówno do specjalistów z zakresu socjologii religii, jak i do badaczy zainteresowanych miejscem instytucji religijnej w życiu społecznym, a także do wszystkich obserwatorów sceny publicznej i prywatnej, stawiających pytania o obecność religijnych drogowskazów, ich przeobrażenia i współczesne uwarunkowania. Czy treści publikacji sugerują potrzebę wielogłosowej debaty, swobodnego okrągłego stołu, prowadzącego do refleksji, która mogłaby być „użyteczna dla Kościoła, dla elit politycznych oraz całego społeczeństwa”?, pyta w *Przedmowie* prof. Józef Baniak (s. 11). Wydaje się, że tak, chociaż jej realizacja, wychodząca naprzeciw słusznym oczekiwaniom, nastroczać może rozmaitych trudności. Z jednej strony wynikają one ze zróżnicowanego, nierzadko ambiwalentnego stosunku do instytucjonalnego Kościoła (który można umieścić „między misją ewangeliczną a dyskretną obecnością” umożliwiającą tworzenie i kontrolowanie ponowoczesnych warunków brzegowych), z drugiej zaś – ze swobodnego zawieszenia, dystansowania się, a niekiedy kontestowania tradycyjnych aspektów roli księdza i opartego na nich autorytetu. Wielu katolików, także przedstawicieli świata polityki i mediów (niezależnie od swojej wyznaniowej czy religijnej identyfikacji) uważa, że Kościół powinien na nowo określić swoją rolę we współczesnym świecie, w mniejszym stopniu sięgać do arsenału bycia mentorem czy arbitralnym przewodnikiem na splątanych drogach współczesności, a w większym – odbudowywać rolę świadka (niosącego światło wiary i nadziei), współczującego towarzysza człowieczego losu we wszystkich jego skomplikowanych odmianach towarzyszących refleksyjnej modernizacji (Beck, Giddens, Lash 2009).

Przyjrzyjmy się zatem głównym tezom tej ważnej książki, będącej swoistym podsumowaniem wieloletnich, socjologiczno-pastoralnych rozważań autora, dedykowanej pamięci założyciela lubelskiej szkoły socjologii religii – ks. prof. Władysława Piwowskiego. W rozdziale pierwszym ukazano przeobrażenia religii i Kościołów chrześcijańskich w Europie w kontekście przednowoczesnych społeczeństw Losu, nowoczesnych społeczeństw Wyboru oraz ponowoczesności, związanej z Ryzykiem¹. Struktury społeczeństw tradycyjnych gwarantowały trwanie i skuteczność działania instytucji religijnych, a w obszarze kultury występowała daleko idąca identyfikacja wartości, norm i wzorów zachowań z tymi o charakterze religijnym, a one same porządkowały świat, dostarczając poczucia sensu i „bycia w domu”. Jak podkreśla autor, w przejściu do społeczeństwa Wyboru i Ryzyka więź religijno-społeczna podlega fragmentacji, tradycja traci swoje znaczenie, a związane z nią autorytety zaczynają być relatywizowane. Cenne krytyczne przemyślenia (będące kontynuacją wcześniej podjętych studiów) pojawiły się w kontekście procesu sekularyzacji zachodzącego w wa-

¹ W tym miejscu odwołano się do modeli społeczeństw: Losu, Wyboru i Ryzyka, w kontekście terminologii zaproponowanej przez Petera Bergera i Ulricha Becka.

runkach modernizujących się czy zmodernizowanych społeczeństw oraz potrzeby odróżnienia sekularności i sekularyzmu. O ile definiens tego pierwszego pojęcia jest powszechnie kojarzony ze zmniejszaniem się znaczenia religii, o tyle sekularność oznacza już taki stan społeczeństwa, w którym utraciła właściwe sobie funkcje. Z kolei interpretacja sekularyzmu zakłada pewien typ ideologii, która wyklucza religię ze wszystkich sfer ludzkiego życia. Zdaniem Janusza Mariańskiego mimo widocznej euroświeckości, zwłaszcza w życiu publicznym (w polityce, w sferze zawodowej) w wielu krajach europejskich, na poziomie empirycznym nie mamy do czynienia ani z upadkiem czy zniknięciem zobiektywizowanych, instytucjonalnych form religii, ani z brakiem subiektywnych, płynnych przejawów religijności i duchowości, traktowanych jako przejaw ponownego „zaczarowania” świata. Religia i duchowość zaczynają tworzyć coraz bardziej skomplikowane, złożone układy, które nierzadko przekraczają tradycyjne ramy kościelności i domagają się poszerzenia zakresu poszukiwań badawczych w obszarze socjologii. Na przeobrażenia współczesnego pola religijnego i duchowości zwracają uwagę redaktorzy opracowania: I. Borowik, S. Grotowska, P. Stawiński, w pracy pt. *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych* (Borowik, Grotowska, Stawiński 2018). Jakże aktualne jest pytanie José Casanovy, czy może istnieć niezachodnia, nieświecka nowoczesność, które pociąga za sobą konieczność zbadania różnych wzorców dyferencjacji i syntezy tego, co religijne, i tego, co świeckie (Casanova 2009-2010: 101-114). Na Zachodzie występują różne odmiany sekularyzacji i formy nowoczesności. Zdaniem Casanovy takimi interesującymi przypadkami są Polska i Irlandia. Janusz Mariański poświęca wiele miejsca socjologicznej analizie ogólnej sytuacji Kościoła w Polsce oraz przeobrażeniom jego autorytetu religijnego i społecznego w kontekście szans i zagrożeń współczesnego katolicyzmu. W tej perspektywie „Kościół może być przedmiotem badań jako instytucja historyczna i społeczno-kulturowa, zmienna zarówno co do formy, jak i funkcji” (s. 105). Autor podkreśla, że po roku 1989 zaistniał nowy kontekst społeczno-kulturowy, który umożliwił przechodzenie od Kościoła ludowego w stronę Kościoła wyboru, a w latach 2010-2016 nastąpiło przyspieszenie sekularyzacji w społeczeństwie polskim, tak na płaszczyźnie religii ogólnonarodowej, jak i przede wszystkim w sferze życia codziennego. Mimo to Kościół nadal, w jakiejś mierze, pozostaje strażnikiem religii narodowej, co wiąże się z naszym historycznym wzorcem.

Interesujące są rozważania Janusza Mariańskiego dotyczące autorytetu religijnego, który w wypadku Kościoła posiada teologiczną gwarancję nauczania w imieniu Chrystusa, z socjologicznego punktu widzenia opiera się zaś na indywidualnym i społecznym uznaniu jego członków. Z kolei społeczny autorytet Kościoła katolickiego wiąże się z uznaniem szczególnej pozycji osoby ludzkiej i przyznaniem jej nienaruszalnej godności, co na płaszczyźnie empirycznej znajduje wyraz w stopniu identyfikacji i zaufania, przejawiającego się na różnych płaszczyznach życia społecznego. W rozważaniach nad autorytetem religijnym badacz sięga do znanych socjologom dymensji religijności, takich jak: przynależność wyznaniowa i religijna, wiara i wierzenia, praktyki religijne oraz stosunek do zasad moralnych, wspierając je wynikami badań socjologicznych, głównie o charakterze ilościowym. Potwierdza to wcześniejsze tezy autora o zmianach zachodzących w postawach Polaków, choć autoidentyfikacje, ideologia religijna czy praktyki nie znalazły się na marginesie świadomości społecznej. Jednak relacje między religią a moralnością stają się coraz bardziej złożone (co szczególnie ujawnia się w środowisku młodzieży), rośnie dystans do wskazań Kościoła, a to przekłada się na postawy i zachowania w tej sferze.

Ważną częścią recenzowanej książki pozostaje omówienie autorytetu społecznego Kościoła katolickiego w świadomości Polaków. Autor skupił się na krytycznym oglądzie rezultatów badań dotyczących postrzegania Kościoła jak instytucji (duchowieństwo, organizacje społeczno-kościelne, ruchy religijne), a nie jako wspólnoty, a za podstawową zmienną uznał kategorię zaufania. Z prowadzonych badań wynika, że „Polacy mają generalnie zaufanie do Kościoła katolickiego, niechętnie natomiast widzą jego zaangażowanie w życiu politycznym, szczególnie to bezpośrednie” (s. 190). Należy dodać, że pozytywny stosunek do tej instytucji ma ważne znaczenie w kontekście osobistej religijności. Zaciekawia stabilność podejścia do społecznych kompetencji Kościoła, dotyczących głównie funkcji humanizacyjnej i profetycznej (powinnościowej) oraz oceny obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej – te kwestie mają charakter relatywnie niezmienny. Z drugiej strony nie można nie zgodzić się z autorem, że w świadomości wielu współczesnych Polaków krytyka Kościoła jest czymś „normalnym” i stanowi część pluralistycznego dialogu społecznego. Dla sporej

grupy młodych oznacza to początek emigracji z Kościoła i uświadomienia sobie jego niejasnej roli w życiu społecznym (Mariański 2008).

W rezultacie konsekwentnie przeprowadzonego wywodu potwierdzona została teza mówiąca o tym, że główna tendencja analizowanych przemian koncentruje się wokół religijności z wyboru, co częściej oznacza odchodzenie od Kościoła w sensie instytucjonalnym niż od wiary czy duchowości. Janusz Mariański, rozważając rolę religii i pozycję Kościoła katolickiego jako przewodnika i autorytetu, posługuje się autorskimi scenariuszami, znanymi z wcześniejszych publikacji: scenariuszem spadku znaczenia (postępująca sekularyzacja), wzrostu (ożywienia religijnego) i stabilizacji (utrzymania status quo). Znany socjolog uważa, że najbardziej prawdopodobny byłby scenariusz pierwszy, następnie – trzeci, a najmniej możliwy – drugi. Książka Janusza Mariańskiego oprócz wartości diagnostycznej i próby prognozowania ma także walor pastoralny. Autor pochyła się z troską nad współczesną kondycją Kościoła, z jednej strony – dostrzegając konieczność jego oscylowania między zobowiązującą instytucją moralną a wspólnotą mistyczną, z drugiej zaś – doceniając jego potencjał, będący zachętą do przewyżniania eurosekularyzmu i budowania pojednania między zachodnią nowoczesnością a chrześcijaństwem.

Bibliografia

- Beck U., Giddens A., Lash S. (2009), *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Borowik I., Grotowska S., Stawiński P. (red.) (2018), *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Casanova J. (2009-2010), *Sekularyzacja przemyślana na nowo: globalna perspektywa porównawcza*. „Teologia Polityczna” 5, s. 101-114.
- Mariański J. (2008), *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.